

تبیین سرمایه‌گذاری روانی - معنوی بر اساس قرآن کریم

Explanation of Psycho-Spiritual Investment Based on the Holy Quran

Hussein Elahi¹

حسین الهی^۱

Abstract

The present study aimed to explain psycho-spiritual investment based on the Holy Quran, utilizing both qualitative and quantitative methods. In the qualitative section, a religious-psychological inference method was employed. The population for this section consisted of verses from the Holy Quran, with an emphasis on Tafsir al-Mizan and related interpretative traditions. The population for the quantitative section included experts and experienced specialists, as well as scholars from the Qom Seminary with expertise in Islamic issues and psychologists holding a doctorate in psychology. The research findings indicated: a) Contrary to many psychologists who consider psychological investment to be unidirectional, psychological investment is bidirectional; b) Psychological investment is explained within the framework of a monotheistic perceptual system and with a spiritual approach; c) The inseparable link between this world and the afterlife, and the demystification of the world and others, leads to proper investment in them; d) The world and others, as the most important subjects of psycho-spiritual investment, create the ground for the individual's psychological transformation and are the greatest capital for psycho-spiritual transformation; e) Healthy investment leads to personality integration and the unification of the individual's psychological system, while unhealthy investment in self-made and transient supports threatens the coherence of the psychological system with psycho-spiritual conflict; f) Quranic teachings, by emphasizing the key role of pure intention and righteous deeds in creating psycho-spiritual capital, add an active and dynamic dimension to the concept of investment; g) An entity can become the subject of psycho-spiritual investment if it genuinely and truly possesses perfect characteristics such as being imperishable, always accessible, etc.; h) God is the only worthy subject for healthy psycho-spiritual investment.

Keywords: psychological investment, spiritual investment, attachment, monotheistic perceptual system.

1. Department of Psychology, Islamic Humanities Higher Education Complex, Al-Mustafa International University, Qom, Iran, Email: hoseynelahi@chmail.ir
Date Received: 01/06/2025
Date Accepted: 30/08/2025

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تبیین سرمایه‌گذاری روانی - معنوی بر اساس قرآن کریم و با استفاده از روش‌های کیفی و کمی انجام شد. در بخش کیفی روش استنباط دینی - روان‌شناختی به کار رفت. جامعه آماری در این بخش آیات قرآن کریم با تأکید بر تفسیر المیزان و روایات تفسیری مرتبط و جامعه آماری بخش کمی، متخصصان و کارشناسان خبره و صاحب‌نظرانی از اساتید حوزه علمیه قم دارای تخصص در حوزه مسائل اسلامی و روان - شناسی دارای تحصیلات دکترای روان‌شناسی بودند. یافته‌های پژوهش نشان دادند: الف) برخلاف بسیاری از روان‌شناسان که سرمایه‌گذاری روانی را یک‌سویه در نظر می‌گیرند، سرمایه‌گذاری روانی دوسویه است؛ ب) سرمایه‌گذاری روانی در چارچوب نظام ادراکی توحیدی و با رویکردی معنوی تبیین می‌شود؛ ج) پیوند ناگسستنی دنیا و آخرت و پنداره‌زایی از دنیا و دیگران موجب سرمایه‌گذاری درست نسبت به آنها می‌شود؛ د) دنیا و دیگران به عنوان مهم‌ترین موضوعات سرمایه‌گذار روانی. معنوی، زمینه تحول روانی فرد را ایجاد می‌کنند و بزرگ‌ترین سرمایه برای تحول روانی - معنوی هستند؛ ه) سرمایه‌گذاری سالم موجب انسجام شخصیت و توحید یافتگی نظام روان‌شناختی فرد و سرمایه‌گذاری ناسالم روی پشتوانه‌های خودساخته و فانی انسجام نظام روان‌شناختی را با تعارض روانی - معنوی تهدید می‌کند؛ و) آموزه‌های قرآنی با تأکید بر نقش کلیدی نیت خالص و عمل صالح در خلق سرمایه روانی - معنوی، بُعدی فعال و پویا به مفهوم سرمایه‌گذاری می‌بخشد؛ ز) موجودی می‌تواند حکم موضوع سرمایه‌گذاری روانی - معنوی را پیدا کند که به‌طور واقعی و حقیقی بتواند ویژگی‌های کمالی از جمله افول‌ناپذیری، همواره در دسترس و... را دارا باشد؛ ح) خداوند به عنوان تنها موضوع شایسته برای سرمایه‌گذاری روانی - معنوی سالم است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه‌گذاری روانی، سرمایه‌گذاری معنوی، دلبستگی، نظام ادراکی توحیدی

۱. گروه روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی‌العالمیه، قم، ایران. Email: hoseynelahi@chmail.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۱۸

مقدمه

در دنیای پویا و متحول امروزی، دیگر سرمایه‌گذاری^۱ نه یک انتخاب، بلکه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای حفظ و ارتقای سطح رفاه و آسایش افراد در طول زمان است. سرمایه‌گذاری به عنوان یکی از جنبه‌های اساسی زندگی انسان به معنای تخصیص منابع (مادی، عاطفی و شناختی) به یک دارایی یا فعالیت با هدف کسب سود و منفعت است (مارشال، ۲۰۲۲). مفهوم سرمایه‌گذاری فراتر از جنبه‌های مادی شامل جنبه‌های روانی اعم از عاطفی و معنوی می‌شود (جان‌بزرگی، پسندیده و آذربایجانی، ۱۴۰۳: ۱۷۷). با سرمایه‌گذاری درست و هوشمندانه در حوزه موضوعات مادی و روانی می‌توان به افزایش دارایی‌های مادی و بهزیستی روانی دست یافت. سرمایه‌گذاری روانی^۳، مفهوم جدیدتر و کمتر شناخته شده‌ای در مقایسه با سرمایه‌گذاری مالی است، اما اهمیت فزاینده‌ای در زندگی فردی و اجتماعی دارد. سرمایه‌گذاری روانی سالم موجب انسجام شخصیت و توحید یافتگی نظام روان‌شناختی فرد می‌شود (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۲۰۳). سرمایه‌گذاری روی دلگرمی‌ها یا پشتوانه‌های خودساخته و از بین رونده انسجام نظام روان‌شناختی را با توحید نیافتگی من و یا شکل‌گیری تعارض عاطفی تهدید می‌کند (فیربن، ۱۹۴۴). براساس بررسی‌های انجام شده تعریف دقیق و واحدی از سرمایه‌گذاری روانی که به طور گسترده مورد توافق باشد در متون علمی و روان‌شناختی یافت نشد. این اصطلاح بیشتر به صورت مفهومی و در زمینه‌های مختلف به کار می‌رود و تعریف آن بستگی به زمینه مورد نظر دارد. سرمایه‌گذاری روانی پیش‌تر در بررسی تأثیر آن بر میزان رضایت و نارضایتی در درگیری‌های عاطفی کاربرد داشته است (داوینس، لی و کوی، ۲۰۱۱) و در ادامه به زمینه‌هایی مانند کار، گردش شغلی و وفاداری گسترش یافت (مکینتایر^۴ و همکاران، ۲۰۱۴). روان‌شناسان روابط موضوعی^۵ توجه ویژه‌ای به مفهوم سرمایه‌گذاری روانی معطوف داشته‌اند. این رویکرد نظری بر تبیین روابط درونی و بین فردی ما با اشخاص مهم زندگی تمرکز دارد. اصطلاح «موضوع» در این نظریه به افراد مهمی از جمله مادر، پدر یا مراقب اصلی اشاره دارد که کودک با آنها ارتباط دارد و

1. investment

2. Marshall, A.

3. psychological investment

4. Fairbairn, W. R.

5. Davis, J. L., Le, B. & Coy, A. E.

6. McIntyre, K. P.

7. Object Relations

روی آنها سرمایه‌گذاری می‌کند (شولتز و شولتز، ۱۳۹۶). نظریه دلبستگی^۱ جان بالبی^۲ به موضوع سرمایه‌گذاری روانی می‌پردازد. در این نظریه به بررسی روابط عاطفی بین کودکان و مراقبانشان و میزان سرمایه‌گذاری کودکان بر والدین و مراقبان اصلی‌شان پرداخته شده است. دلبستگی در این نظریه متأثر از تفاوت‌های فردی در دسترسی به منبع دلبستگی و همچنین چگونگی پاسخگویی مراقب اصلی است (میکولینسر و شاور، ۲۰۱۶^۳). مهم‌ترین اصل در این نظریه آن است که کودکان برای توسعه اجتماعی و عاطفی، احتیاج به رابطه و سرمایه‌گذاری عاطفی با یک مراقب اصلی دارند که در تعاملات اجتماعی با آنها حساس و پاسخگو هستند (کسیدی، ۱۹۹۹^۴). در نظریه دلبستگی نوع ارتباط و دلبستگی کودک به والدین که از نقطه شروع در او وجود دارد به تدریج متنوع می‌شود، به چهره‌های مشخص گسترش می‌یابد و در تمام زندگی پابرجا می‌ماند، اما با ورود به مرحله نوجوانی و افزایش پختگی شناختی، احتمال بیشتری وجود دارد که فرد نسبت به چهره‌های مشاهده نشده (مثل خدا) دلبستگی پیدا کند (منصور و دادستان، ۱۳۸۳). کرک پاتریک^۵ (۱۹۹۴) نظریه دلبستگی را گسترش داد و به دلبستگی انسان نسبت به خدا تعمیم داد. وی معتقد است که در نوشته‌های مذهبی، خدا به عنوان شکلی از والدین توصیف شده است و ارتباط انسان با خدا، وابستگی زیادی با ارتباط و دلبستگی انسان دارد (صادقی، ۱۳۸۴).

نظریه سرمایه‌گذاری در روابط عاشقانه روسبولد^۶ و همکاران (۱۹۹۸) به بررسی تأثیر مستقیم سرمایه‌گذاری روانی بر عواطف و روابط بین فردی افراد می‌پردازد. براساس این نظریه سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در یک رابطه شامل منابع مادی، عاطفی و زمان صرف شده نقش مهمی در حفظ و پایداری رابطه ایفا می‌کنند. بین سرمایه‌گذاری عاطفی و تعهد به رابطه یا موضوعات سرمایه‌گذاری اعم از مادی و معنوی ارتباط وجود دارد؛ بدین شکل که اگر تعهد به رابطه از بین برود، سرمایه‌زدایی صورت می‌گیرد و از سوی دیگر تعهد موجب دلبستگی در ارتباط و ایجاد انگیزه برای ادامه رابطه و سرمایه‌گذاری می‌شود (جان بزرگی، پسندیده و آذربایجانی، ۱۴۰۳: ۱۷۷). فیشر^۷ (۲۰۱۶) الگوی سرمایه‌گذاری در روابط گروهی را مطرح می‌کند، او معتقد است که در یک رابطه گروهی اندازه سرمایه‌گذاری روانی تأثیر مستقیمی بر دوام آن رابطه دارد. چنگ و

1. Attachment Theory

2. Bowlby, J.

3. Mikulincer, M. & Shaver, PR.

4. . Cassidy, J.

5. Kirkpatrick, L. A.

6. Rusbult, C. E.

7. Fisher, R. J.

همکاران^۱ (۲۰۱۶) الگوی دلبستگی و سرمایه‌گذاری روانی در روابط عاطفی را مطرح می‌کند که عبارت است از تمایل فرد به حفظ رابطه و دلبستگی روانی به آن رابطه. الگوی سرمایه‌گذاری^۲ دیدگاهی است که براساس آن می‌توان ایمنی یا ناایمنی یک رابطه را تبیین کرد؛ اینکه چرا گاهی فرد از رابطه خود راضی است، ولی پیمان شکنی می‌کند و یا کسی که از رابطه خود کاملاً ناراضی است، اما بر تعهد خود پایبند است به میزان سرمایه‌گذاری او ربط دارد. رفتار فرد اول به سرمایه‌گذاری کم و فرد دوم به سرمایه‌گذاری زیاد مربوط می‌شود (جان بزرگی، پسندیده و آذربایجانی، ۱۴۰۳: ۱۷۷). تعهد و سرمایه‌گذاری از مهم‌ترین عوامل پیمان زناشویی هستند (دریگوتاس^۳ و همکاران، ۱۹۹۹). نتایج یافته‌های لیختنشتاین^۴ و همکاران (۲۰۱۶) نشان می‌دهد افزایش سرمایه‌گذاری روانی سبب تقویت بیان احساسات و وفاداری و کاهش آن موجب قطع رابطه یا بی‌اعتنایی می‌شود. یافته‌های جفری^۵ و همکاران (۲۰۱۴) و پاپاس^۶ (۲۰۱۶) نشان می‌دهد وقتی شخصی در رابطه‌ای سرمایه‌گذاری می‌کند؛ در واقع در حال تحمل مخاطره‌های مختلفی است و هرچه سرمایه‌گذاری روانی‌اش بیشتر باشد؛ مخاطره‌های ادراکی وی نیز افزایش می‌یابد.

مفهوم سرمایه‌گذاری روانی به صورت مستقیم در آموزه‌های اسلامی به کار نرفته، ولی محتوای آیات و روایات نسبت به سرمایه‌گذاری روانی غنی می‌باشند. سرمایه‌گذاری روانی براساس قرآن کریم در چارچوب نظام ادراکی توحیدی و معنوی توصیف و تبیین می‌شود (عصر / آیه ۳). معنویت به عنوان یکی از ابعاد شخصیت در آموزه‌های اسلامی پذیرفته شده است (شجاعی، ۱۴۰۳: ۱۷۰). معنوی به معنای حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، باطنی و روحانی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۴: ۲۱۱۹۰). کلمه معنوی به پدیده‌ها و فرایندهای غیرمادی مانند روح، خدا و دین اشاره دارد (شجاعی، ۱۴۰۳: ۱۴۴). بُعد معنوی از ابعاد فوق‌العاده انسان است که لایه‌های اصیل وجودی او را شکل می‌دهد و به بودن او معنا می‌دهد؛ بُعدی که ارتباط شناختی، عاطفی، انگیزشی و رفتاری انسان با خدا و هر آنچه را که به او مربوط است، محور زندگی قرار می‌دهد (جان بزرگی، ۱۴۰۲: ۱۱). منظور از سرمایه‌گذاری در این پژوهش، تخصیص انرژی روانی - معنوی با رویکرد توحیدی به موضوعات مختلف با هدف بهزیستی و سلامت روان شناختی است. قرآن کریم نتیجه

1. Cheng, J. C.

2. the investment model

3. Drigotas, S.

4. Lichtenstein, S.

5. Jeffrey, S.

6. Pappas, N.

سرمایه‌گذاری نایمن را خسارت آشکار و ابدی معرفی می‌کند (زمر/ آیه ۱۵)؛ همچنین در قرآن جنس انسان را مشمول خسارت می‌داند و برای رهایی از خسارت راهکارهایی را ارائه می‌دهد: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» (عصر/ آیه ۳ و ۲). کلمه خسر، خسران، خسار و خساره همه به معنای نقص در سرمایه است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰: ۶۰۹). قرآن کریم ویژگی‌هایی را برای موجودی که بخواهد موضوع سرمایه‌گذاری روانی قرار گیرد مطرح کرده است. در قرآن کریم سرمایه‌گذاری ایمن و نایمن مطرح شده و رفتار حضرت ابراهیم علیه السلام با خدایان افول‌پذیر و غیرقابل اعتماد (انعام/ آیه ۷۶ و ۷۷) نمونه‌ای از سرمایه‌گذاری روانی نسبت به موضوعی نایمن معرفی شده است. در این احتجاج حضرت ابراهیم علیه السلام نشان می‌دهد که ستایش و سرمایه‌گذاری روی این موضوعات موجب از دست رفتن وحدت اعتقادی و تشتت (شرک) می‌شود که باید از آن دوری جست و به ستایش خدای واحد و وحدت بخش پرداخت. تنها سرمایه‌گذاری روانی نسبت به یک موضوع افول‌ناپذیر و همواره در دسترس می‌تواند به زندگی انسان معنا دهد و حیاتی سرشار از نشاط و رضایت به ارمغان آورد؛ بنابراین وقتی یک فرد افسرده، فقدان یک موضوع را نمی‌تواند تحمل کند و معنای زندگی‌اش را از دست می‌دهد، جایگزین کردن یک موضوع زودگذر و آسیب‌پذیر برای او مشکلی را حل نمی‌کند. تنها سرمایه‌گذاری روی یک موضوع افول‌ناپذیر و همواره در دسترس می‌تواند وی را دوباره در جهت اهداف زندگی فعال کند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۳۱۶). براساس آیات قرآن سرمایه‌آدمی زندگی اوست. انسان با زندگی تجارتش سودبخش بوده، کسبش برکت دارد و آینده‌اش از شر ایمن است و اگر باطل را پیروی و از ایمان به خدا و عمل صالح اعراض کند؛ تجارتش ضرر کرده نه تنها از سرمایه عمر چیزی زاید بر خود سرمایه به دست نیاورده، بلکه از خود سرمایه خورده، سرمایه را وسیله بدبختی خود کرده و در آخرتش از خیر محروم شده است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰: ۶۱۱). سرمایه‌گذاری روانی بر موضوعاتی که شرایط سرمایه‌گذاری ابدی را ندارند، مانند والدین، اموال، فرزندان، موقعیت‌ها و خلاصه دارایی‌های گذرا، انسان را از نظر عاطفی آسیب‌پذیر می‌کند؛ همچنین دلگرمی به پشتوانه‌های خودساخته که سود و زیان خود را نمی‌دانند، زمینه‌ساز افسردگی، اضطراب جدایی و دوسوگرایی شناختی. معنوی و یا حتی تکذیب‌گری مبدأ واقعی خلقت می‌شود (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۲۰۲ و ۲۰۳).

هدف از این پژوهش، تبیین سرمایه‌گذاری روانی. معنوی براساس قرآن کریم است. برای

دستیابی به هدف یادشده باید به سؤال‌های زیر پاسخ داده شود: ۱. سرمایه‌گذاری روانی - معنوی براساس قرآن کریم چگونه تبیین می‌شود؟ ۲. سرمایه‌گذاری روانی - معنوی در چه حوزه‌هایی انجام می‌شود؟ ۳. معیارهای سرمایه‌گذاری روانی - معنوی سالم از دیدگاه قرآن کریم چیست؟ ۴. براساس قرآن کریم چه موجودی صلاحیت سرمایه‌گذاری روانی - معنوی را دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف در زمره پژوهش‌های بنیادی می‌باشد و از دو روش کیفی و کمی برای استخراج یافته‌ها استفاده شده است. در بخش کیفی که به دنبال تبیین سرمایه‌گذاری روانی - معنوی براساس قرآن کریم است از روش استنباط دینی - روان‌شناختی استفاده شده است. استنباط دینی به عنوان یکی از روش‌های پژوهش برای استخراج و استنباط آموزه‌های دینی از منابع معتبر، یعنی قرآن و روایات به شمار می‌رود؛ در صورتی‌که برای استخراج و استنباط آموزه‌های روان‌شناختی از این روش استفاده شود، این روش را استنباط دینی در موضوعات روان‌شناختی می‌نامند (علی‌پور و حسینی، ۱۳۹۰: ۶۱). پس در این بخش برای تبیین سرمایه‌گذاری روانی - معنوی، آیات قرآن کریم جمع‌آوری، دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل شد؛ بدین منظور مراحل زیر انجام شد؛ مرحله اول: پژوهشگر با مطالعه منابع روانشناسی و بررسی نظریاتی همچون روابط موضوعی و نظریه دلبستگی، نخست به تشکیل پرونده علمی اقدام و موضوع سرمایه‌گذاری روانی در روان‌شناسی بررسی شد؛ مرحله دوم: با مطالعه دقیق قرآن کریم، متن تفسیر المیزان به صورت کامل و متون تفسیری دیگر در صورت ضرورت و روایات تفسیری^۱ مرتبط در زمینه سرمایه‌گذاری روانی - معنوی، آیات مرتبط با موضوع استخراج و تمامی آیات دسته‌بندی و مقوله‌بندی شد؛ مرحله سوم: در این مرحله به تبیین سرمایه‌گذاری روانی - معنوی براساس قرآن کریم پرداخته شد. بخش کمی: در این مرحله به ارزیابی روایی محتوای برداشت‌ها از قرآن کریم پرداخته شد؛ بدین منظور فرمی حاوی مفاهیم مرتبط با سرمایه‌گذاری روانی - معنوی برای ارزیابی ارتباط آنها با مستندات قرآنی و روایی به متخصصان مربوطه در حوزه علوم اسلامی و روانشناسی ارائه شد. برای دستیابی به بالاترین سطح اطمینان و به منظور استفاده از دیدگاه‌های صاحب‌نظران، نمونه‌گیری به روش هدفمند انجام شد. حجم

۱. برای یافتن آیات، روایات و تفسیر آنها از نرم‌افزارهای «جامع‌الاحادیث»، نسخه ۳/۵ و «جامع‌التفاسیر نور» مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی استفاده شد.

نمونه در این‌گونه تحقیقات براساس اشباع نظری تعیین می‌شود؛ بدین معنا که مراجعه به خبرگان تا آنجا انجام می‌شود که با مراجعات بعدی اطلاعات جدیدی به تحقیق افزوده نشود. پس پژوهشگر به ده کارشناس از افراد خبره و صاحب‌نظرانی از اساتید حوزه علیمه قم دارای تخصص در حوزه مسائل اسلامی و روانشناسی دارای تحصیلات دکترای روان‌شناسی مراجعه و پس از دریافت دیدگاه کارشناسان و انجام اصلاحات، مفهوم سرمایه‌گذاری روانی - معنوی به مرحله نهایی رسید.

یافته‌های پژوهش

سرمایه‌گذاری روانی براساس قرآن کریم دوسویه و با رویکرد معنوی مفهوم‌پردازی می‌شود (عصر/آیه ۳). آموزه‌های اسلامی معیارهایی را برای موجودی بیان می‌کنند که بخواهد موضوع سرمایه‌گذاری روانی قرار گیرد و می‌تواند امنیت عاطفی و یکپارچگی روان‌شناختی را برای او به ارمغان آورد.

سرمایه‌گذاری دوسویه

سرمایه‌گذاری روانی عموماً در روابط عاطفی و بین‌فردی صورت می‌گیرد که افراد به دنبال حفظ رابطه و وابستگی روانی به آن رابطه می‌باشند (چنگ و همکاران، ۱۳۹۶). در این‌گونه موارد سرمایه‌گذاری روانی نسبت به آن هستی اتفاق می‌افتد که شامل دنیا و دیگران است، به دلیل خطای شناختی اعتماد به هستی و غفلت از آخرت سرمایه‌گذاری روانی یک سویه صورت می‌گیرد که مانع از ارتباط درست بین دنیا و آخرت و در نتیجه خسارت مادی و معنوی می‌شود (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۰-۴۱۳). برخلاف بسیاری از روان‌شناسان که سرمایه‌گذاری روانی را یک سویه و در ارتباط با دنیا و دیگران در نظر دارند؛ براساس آموزه‌های دینی سرمایه‌گذاری روانی دوسویه است (ابن ابی‌جمهور، ۱۴۰۵، ج ۱: ۲۷؛ شریف‌الرضی، ۱۴۱۴: ۲۱۹). گزاره‌های دینی به دنیا و آخرت توأمان توجه می‌کنند. جداسازی و تقابل بین دنیا و آخرت یکی از خطاهای روانی معنوی است و بدون توجه به دنیا و عمل توحید یافته در آن، زندگی اصیل و درست در آخرت ایجاد نمی‌شود: «وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ» (عد/آیه ۲۶) و «مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نُفْسِهِمْ يَمْهَدُونَ» (روم/آیه ۴۴). در نگرش دینی، دنیا و آخرت از یکدیگر جدا نیستند، بلکه پیوستگی و رابطه تنگاتنگی میان آنها برقرار است. دنیا و آخرت باید با هم مفهوم‌پردازی شوند؛ زیرا مجزا کردن آنها به هردو

و در نهایت به انسان زیان می‌رساند. سرمایه‌گذاری روی یکی به شرط سرمایه‌زدایی از دیگری، زمینه‌گرفتاری و به آتش کشیدن هر دو را فراهم می‌کند؛ زیرا رابطه بین آنها از نوع رابطه‌های قراردادی نیست، بلکه رابطه‌ای تکوینی بین عمل و نتیجه آن در آخرت وجود دارد. برخی از اندیشمندان مسلمان این رابطه را فراتر از رابطه علی و معلولی دانسته و از آن به رابطه عینیت و اتحاد یاد کرده‌اند (مطهری، ۱۳۹۰، ج: ۱، ۲۳۷ و ۲۳۸). پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید: الدنیا مزرعة الآخرة (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵، ج: ۱، ۲۷). امام علی علیه السلام می‌فرماید: بِالدُّنْيَا تُحْرَزُ الْآخِرَةُ (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴: ۲۱۹). به طور کلی آخرت چیزی جز باطن دنیا نیست: «يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ» (روم/ آیه ۷). هدف اصلی از سرمایه‌گذاری در دنیا به قصد آخرت است؛ چنان‌که در آیات قرآن به قارون سفارش می‌شود که از سهم دنیایی خود برای آخرتش بکوشد و در کنار آن به دنیا نیز توجه کند: «وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا» (قصص/ آیه ۷۷). براساس گزاره‌های دینی هدف اصلی سرمایه‌گذاری روانی روی دنیا و دیگران دستیابی به کمال اخروی است؛ زیرا خداوند خواهان ترجیح آخرت بر خواسته‌های زودگذر دنیایی است در حالی که انسان‌ها خواستار نعمت‌های زودگذر دنیا هستند (انفال/ آیه ۶۷). خداوند متعال نیز کسانی را که به جای آخرت به زندگی دنیا راضی شده‌اند سرزنش کرده است (توبه/ آیه ۳۸). سرمایه‌گذاری روانی بر امور دنیایی منافاتی با سرمایه‌گذاری بر امور اخروی ندارد، جمع میان دنیا و آخرت از نظر برخوردار شدن ممکن است و برخورداری از دنیا مستلزم محرومیت از آخرت نیست (مطهری، ۱۳۹۰، ج: ۱۶، ۵۸۳)؛ بنابراین سرمایه‌گذاری روانی باید دوسویه باشد و افرادی که تمام سرمایه عاطفی خود را روی دنیا و دیگران قرار داده‌اند دچار اضطراب می‌شوند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۴۴).

سرمایه‌گذاری در حوزه دنیا و دیگران

دنیا و دیگران به عنوان مهم‌ترین موضوعات سرمایه‌گذاری روانی، پشتیبانان فرد برای تولید سرمایه‌گذاری معنوی و بزرگ‌ترین سرمایه برای تحول روانی معنوی هستند که در بسیاری از نظریه‌های روان‌شناسی به عنوان یک عامل دستکاری‌کننده و عامل رشد و تحول فردی و اجتماعی به شمار می‌روند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۵-۴۱۸). هدف ضمنی و آشکار بسیاری از رویکردهای درمانی به موضوع دیگری معطوف است؛ برای مثال در رویکرد روان‌تحلیل‌گرانه کانون اصلی درمان بر انحلال پدیده‌ی انتقال^۱ متمرکز می‌باشد که به طور بنیادین به روابط

1. transference

آلوده و ناکارآمد اولیه با دیگران مربوط است. در رویکرد آدلری هدف اصلی درمان ترغیب مراجع به پرورش، تعمیق و تحول علایق اجتماعی و حس تعلق‌پذیری است. در رویکردهای شناختی - رفتاری هدف اصلی درمان متمرکز بر شکل‌گیری، اصلاح و بازسازی شناخت‌های بنیادین و ناکارآمد مرتبط با دیگری و موضوع استقلال و وابستگی است، در چارچوب درمان گشتالتی هدف عمده دستیابی به یکپارچگی و تماس اصیل با خویشتن و محیط اجتماعی است و در رویکرد درمان‌های روان‌پویشی روابط موضوعی، مفاهیمی همچون همدلی، خروج از خودشیفتگی پاتولوژیک و تنظیم روابط بین فردی براساس اصول نبود ستمگری و ستم‌پذیری به عنوان محورهای اصلی مداخله درمانی مورد توجه قرار می‌گیرند (پروچاسکا و نورکراس، ۱۴۰۳).

سرمایه‌گذاری و سرمایه‌زدایی در حوزه دنیا و دیگران تابع تنظیم رغبت و جهت‌دهی عاطفی است. رغبت به معنای میل شدید به یک موضوع است (مصطفوی، ۱۳۹۳، ج ۴: ۱۷۶). منظور از رغبت، کشش انسان نسبت به موضوعات و منظور از تنظیم رغبت، سامان‌دهی این میل بین موضوعات دنیایی و عقبایی است. مهم‌ترین موضوع در این بخش، داشتن افکاری منطقی و تصویری واقعی از دنیا و دیگران به عنوان مسیر و نه هدف خدایی شدن و سرمایه‌زدایی عاطفی از آن و برعکس سرمایه‌گذاری بر موضوعات ماندگار و پایدار به عنوان سازنده هویت معنوی انسان است (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۴۳). در برابر کلمه رغبت، زهد قرار دارد که به معنای بی‌رغبتی به دنیا معنا شده است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۹۶). اصل اولیه پنداره‌زدایی درباره دنیا و دیگران است. پنداره‌زدایی از دنیا و دیگران موجب سرمایه‌گذاری درست نسبت به آنها می‌شود؛ بنابراین لازم است فرد رغبت‌های خود را در موضوع دنیا و دیگران واری و تنظیم کند. اگر فرد به مفهوم‌پردازی دنیای پنداری خود هشیار شود، رابطه او با دنیا واقعی‌تر خواهد شد و می‌تواند رغبت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های روانی خود را مدیریت کند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۳). در آیات قرآن خداوند به دنبال پنداره‌زدایی از دنیا و دیگران و تعدیل اسناد است. در این پارادایم، خداوند تأکید دارد که انسان کانون اسناد کامیابی‌ها و فقدان‌ها را از خویشتن به خداوند منتقل سازد. این انتقال اسنادی هدفمندانه طراحی شده است تا فرد در مواجهه با فقدان‌ها یا برخورداری‌های دنیوی دچار ناپایداری هیجانی^۱ نشود. نه مأیوس و نه بیش از حد شادمان گردد؛ زیرا در صورتی که این سرمایه‌ها را از آن خود بداند، فقدان آنها را نمی‌تواند تحمل کند و

1. emotional instability

به آسیب روانی. معنوی می‌انجامد. برخورداری از این مواهب ممکن است به توهم استقلال و خودشیفتگی منتهی شود. آیات شریفه «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا... لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ» (حدید/ آیه ۲۲ و ۲۳) به روشنی این اصل را تبیین می‌کند و کارکرد تنظیم‌گر هیجانی^۱ دارد.

زمانی که فرد، سرمایه‌گذاری روانی دائمی را نسبت به دنیا آغاز کند و به دلیل خطای شناختی که دارد دلیل اصلی عمل خود را به خویشستن نسبت دهد، زمینه برای ایجاد سرمایه‌گذاری روانی یک‌سویه^۲ در دنیا برای او فراهم می‌شود. این فرایند می‌تواند به افزایش وابستگی عاطفی و احساس تعلق غیرواقعی به دنیای مادی می‌انجامد (یونس/ آیه ۲۴). خداوند متعال در قرآن از مال (کهف/ آیه ۴۵) و فرزند (واقعه/ آیه ۵۷-۵۹) پنداره‌زدایی می‌کند؛ زیرا انسان به خطا آنها را تولید خود می‌داند: «وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ» (آل عمران/ آیه ۱۸۵) و «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْبِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» (آل عمران/ آیه ۱۴). دنیا متاع است و انسان‌ها از آن بهره‌برداری گذرا می‌کنند (قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۶: ۲۲۶). این متاع به دلیل ارضاکندگی همواره در دوران تحول، انسان را دچار خطا کرده، انگاره ماندگاری به فرد می‌دهد و زمینه روابط موضوعی مختل به معنای روان‌شناختی را فراهم می‌کند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۴). گاه وهم‌انگاری و غایی‌انگاری نسبت به دنیا اتفاق می‌افتد که خداوند در آیات قرآن نسبت به آن پنداره‌زدایی می‌کند؛ برای نمونه یکی از اصطلاحات بیان شده در ماهیت دنیا «لهو» است که به معنای مشغول شدن به چیزی می‌باشد که مهم نیست و ناکارآمد است (قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۶: ۲۱۱) و «لعب»، یعنی فعلی که مقصد درستی ندارد و بازی یا کاری است که جدی نیست (همان: ۱۹۱). مشغولیت به چیزی که ماهیت آن ناپایدار است و نمی‌تواند هدف غایی باشد، اتلاف وقت و خسارت واقعی است؛ زیرا موجب فراموشی خداوند و قوانین او می‌شود و بنابراین وی نیز درنهایت این افراد را فراموش می‌کند (اعراف/ آیه ۵۱). در قرآن کریم دیگران به چند دسته تقسیم می‌شوند که هر یک دارای قوانین ارتباطی خاص و شیوه سرمایه‌گذاری روانی. معنوی خاصی هستند: ۱. در حلقه نخست رابطه انسان با خالق خود به عنوان نزدیک‌ترین موجود به او قرار می‌گیرد و روابط بعدی به واسطه رابطه با او شناخته و هویت می‌یابند. عبودیت قانون اصلی رابطه با خداوند است: «إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

1. emotional regulation

2. unilateral psychological investment

إِلَّا آتَى الرَّحْمَنُ عَبْدًا» (مریم/ آیه ۹۳)؛ ۲. در حلقه های بعدی به لحاظ معنوی رسول خدا ﷺ، اولیا و معصومان علیهم السلام هستند. قانون هسته ای رابطه با آنها الگوگیری و پیروی است (احزاب/ آیه ۲۱)؛ ۳. در دایره بعدی بستگان و نزدیکان قرار می گیرند که تابع قوانین و حقوق متقابلی تعریف می شوند؛ ۴. در دایره بعدی هم کیش و هم مسلک بودن قرار می گیرد که براساس قانون اصلی «رعایت حقوق» و یاریگری و خیرخواهی است و ۵. در دایره بعدی ارتباط با انسان های دیگر که مبتنی بر رعایت و احترام به حقوق متقابل تعریف می شود (جان بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۸ و ۴۱۹). رعایت عدل و احسان (نحل/ آیه ۹۰) به عنوان محور ارتباطات اساسی انسان با موضوعات دیگر تأکید شده است. دوری از غیبت (حجرات/ آیه ۱۱ و ۱۲)، همکاری (مائده/ آیه ۲) و حیات بخش بودن (مائده/ آیه ۳۲)، رابطه مبتنی بر همکاری و مشارکت که این همکاری باید مولد و هم افزایی در جهت نیکویی و احسان باشد، نه ایجاد دشمنی و گسترش گناه و بدی (مائده/ آیه ۲). دو قاعده اصلی در رابطه خود با دیگری سبب تبدیل فرصت به سرمایه پایدار و نیکو می شود: الف) محور همه ارتباطات با نور الهی روشن شود، یعنی برای رابطه با دیگران با خدا بودن (معیت به جای منیت) شرط مولد بودن است؛ ب) محبت و دوستی نسبت به دیگری زمینه رشد و ارتقای انسانی را فراهم می کند. عشق و محبت محور همه روابط انسانی را شکل می دهد و زمانی این محبت مولد است که سازمان دهی آن معنوی توحیدی باشد؛ یعنی محبت و عشق به خدا اگر شدیدتر باشد همه محبوب های دیگر را سامان دهی می کند (بقره/ آیه ۱۶۵)؛ وگرنه شرک، اضطراب و عذاب در پی دارد. به طور کلی رابطه با دیگران و سرمایه گذاری بر روی آنها، چنانچه براساس ظلم و ظلم پذیری نباشد و بنابر حفظ خود در چارچوب تقوا باشد، تعادل انسان را در پی دارد (جان بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۹).

خلق سرمایه روانی - معنوی

انسان باید از امکانات و فرصت های پیش رو بهره برداری کند و در مسیر خلق سرمایه روانی - معنوی گام بردارد. در این فرایند دنیا و دیگران به عنوان مهم ترین پشتیبانان فرد برای خلق سرمایه روانی - معنوی هستند (جان بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۱۵). براساس آموزه های دینی دنیا مزرعه آخرت است. این مفهوم در آیات قرآن به روشنی بیان شده است: «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَ لَكَدَاُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ وَ لَنُغَمِّ دَاوِرُ الْمُتَّقِينَ؛ برای کسانی که در این دنیا نیکی کردند، نیکویی است و سرای آخرت از آن هم بهتر است و چه خوب خانه ای است پرهیزکاران» (نحل/ آیه ۳۰).

علامه طباطبایی در این باره می‌گوید: مردم باتقوا به خاطر احسانی که می‌کنند و به دستورات قرآن عمل می‌نمایند؛ مجتمع صالحی تشکیل می‌دهند که حاکم در آن، عدل و احسان و زندگی طیب است؛ زندگی‌ای که براساس رشد و سعادت استوار است، درنتیجه خودشان هم از دنیای خوشی برخوردار می‌شوند. به دلیل اینکه فرمود (لَهُمْ فِي الدُّنْيَا) و معلوم است که زندگی آخرت برای چنین مردمی از دنیایشان بهتر است؛ چون خوشی آن زوال‌ناپذیر است و نعمتش آمیخته با نعمت و کامش متعقب به ناکامی نیست (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۲۳۵). «فَنَنْعَمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ؛ پس هرکس هم‌وزن ذره‌ای نیکی کند آن نیکی را ببیند و هرکس هم‌وزن ذره‌ای بدی کند آن بدی را ببیند» (زلزال / آیه ۷ و ۸)، زمان گذراست و عمر رو به کاهش است و ناگهان پایان زندگی فرا می‌رسد؛ درنتیجه هرکس خوبی بکارد شادمانی درو می‌کند و هرکس بدی بکارد پشیمانی و بدبختی درو خواهد کرد. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: إِنَّكُمْ فِي أَجَالٍ مُنْقُوصَةٍ وَأَيَّامٌ مُعْدُودَةٌ وَالْمَوْتُ يَأْتِي بَعَثَتَهُ مَنْ يَزْرَعُ خَيْرًا يَحْصُدْ غَبْطَةً وَمَنْ يَزْرَعُ شَرًّا يَحْصُدْ نَذَامَةً لِكُلِّ زَارِعٍ مَا زَرَعَ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵: ۳۷۳). در آموزه‌های اسلامی خلق و تبدیل سرمایه‌های وجودی و هستی به سرمایه ماندگار و ابدی رمز سرمایه‌گذاری روانی - معنوی است. توبه، ایمان و عمل صالح به عنوان سه عامل کلیدی در کسب و خلق سرمایه روانی - معنوی و رسیدن به سعادت و کمال مطرح شده‌اند (فرقان / آیه ۶۸-۷۰). آیات قرآن انسان را به خلق سرمایه روانی - معنوی ترغیب و تشویق می‌کنند. انسان هرچند موجودی ازلی نیست (مخلوق است)، اما با اذن خدا ابدی است و حیاتی جاویدان دارد و در این میان، دنیا و دیگران تنها سرمایه روانی - معنوی بشر برای دستیابی به سعادت و شادکامی به شمار می‌روند (پسندیده، ۱۳۹۲). در گزاره‌های قرآنی تأکید بر این است که هیچ لحظه‌ای نیست که فرد ناتوان از خلق و تبدیل سرمایه‌های هستی به سرمایه‌های روانی - معنوی باشد و هر عملی در زندگی دنیوی امکان تبدیل شدن به سرمایه ماندگار ابدی را دارد. یکی از مهم‌ترین اصول در آموزه‌های قرآنی، تبدیل نعمات فانی و گذرا به سرمایه‌های جاودان و باقی است (فرقان / آیه ۷۰). انسان برنده کسی است که بتواند نعمت‌های رو به زوال این دنیا را به نعمت‌های پایدار اخروی تبدیل کند و بازنده کسی است که نعمت‌های دنیایی را به کفران و تباهی برساند (ابراهیم / آیه ۲۹ و ۲۸). براساس آموزه‌های قرآنی نیت مهم‌ترین چیز در عمل است. هر فعالیت، فارغ از ظاهرش، با توجه به نیتی که برای انجام آن قرار دارد، معنای ارزشی یا ضد ارزشی پیدا می‌کند. دو عمل ظاهراً

مشابه می‌توانند از نظر ارزش، به طور چشمگیری با هم تفاوت داشته باشند؛ به دلیل تفاوت در انگیزه و نیت برای انجام آنها. نیت در اعمال باید به قصد رضایت و خشنودی خدا و تقرب به او باشد. از این رو بارها در آیات قرآن کریم به اخلاص اشاره می‌شود، چون خلوص برای خدا عمل را مورد پذیرش قرار می‌دهد (انعام / آیه ۱۶۲). هر عملی در دنیا که با نیت خدایی انجام گیرد، قابلیت تبدیل شدن و خلق سرمایه روانی. معنوی پایدار را دارد، به شرط آنکه نیت و عمل این باشد که محبوب در پیشگاه خداوند قرار گیرد. اعمالی که با نیت خالص و به قصد رضایت خدا انجام شوند، نه تنها مورد حمد خداوند قرار می‌گیرند بلکه به غنای درونی و معنوی انسان کمک می‌کنند (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۴۳۰). غنی شدن به خداوند بالاترین سرمایه و غنی شدن به غیر او بالاترین فقر است (تمیمی‌آمدی، ۱۴۱۰: ۱۸۱۷).

معیارهای سرمایه‌گذاری سالم و ناسالم

برای برخورداری از یک زندگی سالم، حفظ و ارتقای سطح رفاه و رضایت از زندگی باید بدانیم در راهنمای خقلت بشر، چه قوانینی بر نظام روان‌شناختی او حاکم است. دانستن این قوانین به ما کمک می‌کند که روی چه چیزی سرمایه‌گذاری کنیم و روی چه چیزی سرمایه‌گذاری نکنیم؛ مانند کشاورزی که اگر مشخصات خاک‌شناسی زمین خود و قوانین اقلیمی را بشناسد، می‌داند چه بذری را بکارد و چگونه از آن مراقبت کند تا به ثمر برسد. دلگرمی به پشتوانه‌های خودساخته که سود و زیان خود را نمی‌دانند، نوعی خطای شناختی انسان است و زمینه‌ساز افسردگی، اضطراب جدایی و دوسوگرایی شناختی. معنوی و یا حتی تکذیب‌گری مبدأ واقعی خلقت می‌شود (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۲۰۳). سرمایه‌گذاری روی این موضوعات، دلگرمی‌ها و پشتوانه‌ها انسجام نظام روان‌شناختی را با توحیدنایافتگی من و یا شکل‌گیری تعارض عاطفی تهدید می‌کند (فیربن، ۱۹۴۴). وقتی یک فرد افسرده، فقدان یک موضوع را نمی‌تواند تحمل کند و معنای زندگی‌اش را از دست می‌دهد، جایگزین کردن یک موضوع زودگذر و آسیب‌پذیر برای او مشکلی را حل نمی‌کند بلکه پیوند با یک منبع واقعی از انرژی و حیات، انسان را سرشار از نشاط و علاقه‌مند به فعالیت معنادار می‌کند و تنها دل‌بستگی به یک موضوع افول‌ناپذیر و همواره در دسترس می‌تواند او را دوباره در جهت اهداف زندگی فعال کند. براساس آموزه‌های دینی موجودی می‌تواند حکم موضوع سرمایه‌گذاری روانی را پیدا کند که به طور واقعی و حقیقی بتواند ویژگی‌های کمالی را دارا باشد (جان‌بزرگی، ۱۴۰۲: ۳۱۶).

آیات قرآن معیارها و ویژگی‌هایی را برای خداوند بیان می‌کند که تنها بر محوریت او می‌توان سرمایه‌گذاری روانی سالم انجام داد؛ ویژگی‌هایی همچون: ۱. تکیه‌گاه قابل اعتماد: «وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ؛ و هر کس روی تسلیم و رضا به سوی خدا آرد و نیکوکار باشد، چنین کسی به محکم‌ترین رشته الهی چنگ زده است و (بدانید که) پایان کارها به سوی خداست» (لقمان / آیه ۲۲)؛ ۲. وحدت بخش: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا؛ و همگی به ریسمان خدا چنگ زبید و پراکنده نشوید» (آل عمران / آیه ۱۰۳)؛ ۳. افول‌ناپذیر و پایدار: «وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ؛ و خدا بهتر و پایدارتر است» (طه / آیه ۷۳)؛ «وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ؛ و بر آن زنده‌ای که هرگز نمی‌میرد توکل کن» (فرقان / آیه ۵۸)؛ «وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ؛ و با خدا معبودی دیگر مخوان خدایی جز او نیست جز ذات او همه چیز نابودشونده است، فرمان از آن اوست و به سوی او بازگردانیده می‌شوید» (قصص / آیه ۸۸)؛ ۴. همواره در دسترس: «وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ؛ و او با شماست هر جا که باشید و خدا به آنچه انجام می‌دهید، بیناست» (حدید / آیه ۴)؛ ۵. داشتن ولایت واقعی: «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ؛ بین [پیروزی مؤمنان و نابودی کافران] به سبب آن است که خدا سرپرست و یاور کسانی می‌باشد که ایمان آورده‌اند و کافران را سرپرست و یاری نیست» (محمد / آیه ۱۱)؛ ۶. معبود واقعی: «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ؛ خداست که هیچ معبودی جز او نیست» (تغابن / آیه ۱۳)؛ ۷. به وعده‌هایش پایبند و صادق است: «ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ؛ سپس به وعده‌ای که به آنان داده بودیم وفا کردیم و آنان و هر که را می‌خواستیم نجات دادیم و متجاوزان را هلاک کردیم» (انبیاء / آیه ۹)؛ ۸. آگاهی به مکانیزم‌های سلامت و بیماری انسان: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ؛ همانا انسان را آفریدیم و همواره آنچه را می‌دانیم که باطنش به او وسوسه می‌کند و ما به او از رگ گردن نزدیک‌تریم» (ق / آیه ۱۶)؛ ۹. هدفش شکوفایی انسان: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ؛ خدا سرپرست و یار کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون می‌برد» (بقره / آیه ۲۵۷)؛ ۱۰. حمایتگر و یاری‌دهنده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر خدا را یاری کنید شما را یاری می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌سازد» (محمد / آیه ۷)؛ ۱۱. پرورش‌دهنده: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ همه ستایش‌ها، ویژه خدا، مالک و مربی

جهانیان است» (حمد / آیه ۲)؛ ۱۲. کفایت‌کننده: «أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ؛ آیا خداوند برای (نجات) بنده اش کافی نیست؟ ولی آنها تو را از غیر او می ترسانند و هر کس را خداوند گمراه کند، هیچ راهنمایی برای او نخواهد بود!» (زمر / آیه ۳۶)؛ ۱۳. روزی دهند: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنْتُمْ تُؤْفَكُونَ؛ ای مردم! متذکر شوید که چه نعمت‌هایی خدا به شما عطا فرمود، آیا جز خدا آفریننده‌ای هست که از آسمان و زمین به شما روزی دهد؟ هرگز جز آن خدای یکتا خدایی نیست، پس این مشرکان چگونه شما را (از درگاه حق رو به بتان باطل) می گردانند؟» (فاطر / آیه ۳)؛ ۱۴. قادر و توانمند: «لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ فرمانروایی آسمانها و زمین از آن اوست، زنده می کند و می میراند و او بر هر چیزی تواناست» (حدید، آیه ۲)؛ ۱۵. دانا و آگاه به تمام امور: «إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ؛ یقیناً خدا دانای غیب آسمان‌ها و زمین است و بی تردید به نیت و اسرار سینه‌ها آگاه است» (فاطر / آیه ۳۸).

رابطه با موضوعی که معیارها و ویژگی‌های یادشده را داشته باشد می تواند به وحدت روان شناختی و سازمان دهی روانی توحید یافته بینجامد. تنها سرمایه گذاری روی این موضوع می تواند انسان را در جهت اهداف زندگی فعال نگه دارد. سرمایه گذاری روانی بر موضوعاتی که واجد معیارهای گفته شده نیستند؛ مانند والدین، اموال، فرزندان، موقعیت ها و دارایی های گذرا، انسان را آسیب پذیر می کند (جان بزرگی، ۱۴۰۲: ۲۰۲). در قرآن کریم رفتار حضرت ابراهیم علیه السلام با خدایان افول پذیر و غیر قابل اعتماد (انعام / آیه ۷۶ و ۷۷)، نمونه ای از سرمایه گذاری به موضوعی ناایمن معرفی می شود: «فَلَمَّا أَفْلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ» و اینکه موضوع ناپایدار نمی تواند هدایتگر (لَمْ يَهْدِنِي) باشد. در این احتجاج حضرت ابراهیم علیه السلام نشان می دهد که ستایش این موضوعات موجب از دست رفتن وحدت اعتقادی و تشتت (شرک) می شود، باید از آن دوری جست و به ستایش خدای واحد و رفتن در مسیر واحد (حنیف) پرداخت. اگر موضوع دلبستگی واجد شرایط یادشده باشد سبب می شود سرمایه گذاری روانی. معنوی درست و عقلانی انجام پذیرد و روابط براساس واقعیت و نه وابستگی شکل گیرد (جان بزرگی، پسندیده و آذربایجانی، ۱۴۰۳: ۱۷۷).

بحث و نتیجه گیری

در پیوستار تحولات نظری، مفهوم سرمایه گذاری دیگر صرفاً به تخصیص منابع مادی

محدود نمی‌شود، بلکه ابعاد وسیع‌تری همچون جنبه‌های عاطفی و روانی را دربرمی‌گیرد. اگرچه ادبیات روان‌شناسی نوین به اهمیت سرمایه‌گذاری روانی در روابط عاطفی، شغلی و دلبستگی‌ها اذعان دارد (داویس و همکاران، ۲۰۱۱؛ مکینتایر و همکاران، ۲۰۱۴؛ بالبی، ۱۹۶۹؛ کرک‌پاتریک، ۱۹۹۴)، اما فاقد یک چارچوب نظری جامع و یکپارچه برای تبیین ابعاد عمیق‌تر، به‌ویژه جنبه‌های معنوی آن است. هدف اصلی این پژوهش، دقیقاً پر کردن این خلأ نظری از راه مفهوم‌پردازی سرمایه‌گذاری روانی. معنوی براساس آموزه‌های قرآن کریم به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از تحلیل محتوای آیات قرآن بوده است. نتایج این پژوهش با یافته‌های داویس، لی و کوی (۲۰۱۱) همسو است؛ از این جهت که میزان سرمایه‌گذاری روانی تأثیر مستقیم و مثبتی بر میزان رضایت و نارضایتی در درگیری‌های عاطفی دارد. با یافته‌های مکینتایر و همکاران (۲۰۱۴) نیز همسو می‌باشد؛ از این جهت که سرمایه‌گذاری روانی تأثیر مستقیم و مثبتی بر میزان رضایت افراد در زمینه‌هایی مانند کار، گردش شغلی و وفاداری دارد. همچنین با یافته‌های روسبول و همکاران (۱۹۹۸) همسو است؛ به این صورت که سرمایه‌گذاری روانی تأثیر مستقیمی بر عواطف و روابط بین فردی افراد دارد و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در یک رابطه نقش مهمی در حفظ و پایداری رابطه ایفا می‌کنند. با یافته‌های فیشر (۲۰۱۶) نیز همسو است؛ از این جهت که در یک رابطه گروهی اندازه سرمایه‌گذاری روانی تأثیر مستقیمی بر دوام آن رابطه دارد. همچنین با یافته‌های چنگ و همکاران (۲۰۱۶) همسو است؛ از این جهت که براساس میزان سرمایه‌گذاری روانی افراد می‌توان ایمنی یا ناایمنی و پیمان‌شکنی یک رابطه را تبیین کرد. با یافته‌های لیختنشتاین و همکاران (۲۰۱۶) نیز همسو است؛ به این صورت که افزایش سرمایه‌گذاری روانی موجب تقویت بیان احساسات و وفاداری و کاهش آن سبب قطع رابطه یا بی‌اعتنایی می‌شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بر خلاف رویکردهای رایج و پژوهش‌های صورت گرفته که بر سرمایه‌گذاری یک‌سویه در روابط دنیوی تأکید دارند، مفهوم سرمایه‌گذاری روانی در بستر آموزه‌های قرآن، ابعادی عمیق‌تر و جامع‌تر از تعاریف رایج در روان‌شناسی معاصر دارد. قرآن کریم، سرمایه‌گذاری روانی را نه صرفاً یک کنش فردی در روابط بین فردی، بلکه فرایندی دوسویه و پیوند ناگسستنی دنیا و آخرت معرفی می‌کند. این دوسویگی نه تنها یک اصل الهیاتی بلکه یک بنیاد روان‌شناختی برای دستیابی به انسجام و پایداری درونی است. در این پارادایم، دنیا به مثابه «مزرعه آخرت» و ابزاری برای خلق سرمایه‌های

پایدار روانی. معنوی تعریف می‌شود. قرآن کریم با این تبیین، چارچوبی برای سرمایه‌گذاری فعال و هدفمند در زندگی دنیوی فراهم می‌کند که نتیجه آن، نه صرفاً منفعت کوتاه مدت بلکه کمال و سعادت ابدی است. جداسازی دنیا و آخرت همانند تقابل بین جسم و روح، یک خطای شناختی. معنوی است که می‌تواند به اضطراب، ناامیدی و آسیب‌های روانی. معنوی می‌انجامد. این نگرش دوجبه‌ای، از یک سو به انسان اجازه می‌دهد تا از نعمات دنیوی بهره‌مند شود و از سوی دیگر هدف نهایی زندگی را فراتر از مادیات تعریف می‌کند و او را از وابستگی‌های ناسالم و شکننده‌هایی می‌بخشد؛ افزون بر این، پژوهش حاضر بر اهمیت پنداره‌زدایی از دنیا و دیگران به عنوان شرط لازم برای سرمایه‌گذاری روانی سالم تأکید می‌ورزد. یافته‌ها گویای آن است که سرمایه‌گذاری روانی سالم مستلزم پنداره‌زدایی از دنیا و دیگران به عنوان هدف غایی و نگاه به آنها به مثابه مزرعه‌ای برای آخرت است. قرآن کریم با وصف دنیا به عنوان «متاع غرور» و «لهو و لعب»، انسان را از غایی‌انگاری و مطلق‌انگاری آن باز می‌دارد. این پنداره‌زدایی، نه به معنای بی‌اعتنایی به دنیا، بلکه به معنای درک واقع‌بینانه از ماهیت گذرا و ابزاری آن است. تنظیم رغبت‌ها، دلبستگی به موضوعی با ویژگی‌های کمالی مطلق (خداوند) و انجام اعمال با نیت خالص و الهی از جمله ارکان اصلی این نوع سرمایه‌گذاری هستند. این رویکرد، نه تنها به غنای درونی و معنوی انسان کمک می‌کند بلکه او را در مواجهه با ناملایمات زندگی، تاب‌آور و پایدار می‌سازد. قرآن کریم با تبیین ماهیت گذرا و ابزاری دنیا، انسان را به درک واقع‌بینانه از آن فرامی‌خواند. در این رویکرد، انتقال کانون اسناد کامیابی‌ها و فقدان‌ها از خویشتن به خداوند متعال به عنوان یک مکانیزم تنظیم‌گر هیجانی کارآمد، مانع از ناپایداری‌های عاطفی و آسیب‌های روان‌شناختی ناشی از اتکا به منابع ناپایدار می‌شود. برخلاف نظریه‌های دلبستگی که بر نقش مراقبان اولیه و روابط انسانی در شکل‌گیری دلبستگی تأکید دارند، قرآن کریم با ارائه ویژگی‌های بی‌نظیر خداوند همچون تکیه‌گاه قابل اعتماد، وحدت بخش، افول‌ناپذیر، همواره در دسترس، روزی‌دهنده، قادر و آگاه مطلق نشان می‌دهد که تنها دلبستگی به یک منبع مطلق و کامل می‌تواند به انسجام شخصیت و توحید یافتگی نظام روان‌شناختی فرد بینجامد. بر این اساس سرمایه‌گذاری بر موضوعات فانی و دارای کاستی مانند والدین، اموال و موقعیت‌ها انسان را در معرض آسیب‌های عاطفی، روانی و معنوی قرار می‌دهد؛ این همان پدیده‌ای است که در روان‌شناسی با مفاهیمی چون اضطراب،

افسردگی و تعارضات روانی تعبیر می‌شود. الگوگیری از رفتار حضرت ابراهیم علیه السلام در پرهیز از ستایش خدایان افول‌پذیر، نمونه بارزی از سرمایه‌گذاری روانی ناسالم و پیامدهای آن است. درنهایت، این پژوهش با تأکید بر نقش کلیدی نیت خالص و عمل صالح در خلق سرمایه روانی، معنوی، بُعدی فعال و پویا به مفهوم سرمایه‌گذاری می‌بخشد. هر فعالیتی با نیت الهی، قابلیت تبدیل شدن به سرمایه‌ای پایدار و ارزشمند را دارد. این نگاه به انسان امید و انگیزه می‌دهد که در هر لحظه و در هر عملی، فرصت ساختن برای ابدیت را دارد و این امر بالاترین سطح از بهزیستی و معنای زندگی را به ارمغان می‌آورد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن‌ابی‌جمهور، محمد بن زین الدین. (۱۴۰۵). عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة. قم: دار سید الشهداء للنشر.
۳. ابن‌منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب. تحقیق جمال‌الدین میردامادی. بیروت: دارالفکر-دار صادر.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). غرالحکم و دررالکلم. قم: دارالکتب الاسلامی.
۵. جان‌بزرگی، مسعود. (۱۴۰۲). درمان چندبُعدی معنوی: یک رویکرد خداسو برای مشاوره و روان‌درمانگری. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۶. جان‌بزرگی مسعود؛ پسن‌دیده، عباس؛ آذربایجانی، مسعود. (۱۴۰۳). خانواده‌درمانگری معنوی خداسو. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. پروچاسکا، جیمز ا.؛ نورکراس، جان سی. (۱۴۰۳). نظریه‌های روان‌درمانی: سیستم‌های روان‌درمانی. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: روان.
۸. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
۹. شجاعی، محمدصادق. (۱۴۰۳). روان‌شناسی شخصیت از دیدگاه اسلام. قم: مرکز نشر المصطفی.
۱۰. شولتز، دوان. پی. (۱۳۹۶). نظریه‌های شخصیت. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ویرایش.
۱۱. صادقی، منصوره السادات. (۱۳۸۴). بررسی رابطه روش تربیت دینی با تصور از خدا در دانشجویان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۱۲. طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۳. علی‌پور، مهدی؛ حسنی، سیدحمیدرضا. (۱۳۹۰). پارادایم اجتهادی دانش دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۴. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحارالانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار. بیروت: مؤسسه الوفا.
۱۵. مصطفوی، حسن. (۱۳۹۳). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: مرکز نشر آثار علامه حسن مصطفوی.
۱۶. مطهری، مرتضی. (۱۳۹۰). مجموعه آثار. تهران: صدرا.
۱۷. منصور، محمود؛ دادرستان، پریخ. (۱۳۸۳). روان‌شناسی ژنتیک ۲: از روان تحلیلگری تا رفتارشناسی. تهران: انتشارات رشد.
18. Ansbacher, H. L. & Ansbacher, R. (1956). The Individual Psychology of Alfred Adler. New York: Basic Books.
19. Cassidy, J. (1999). "The Nature of a Child's Ties". In Cassidy, J. & Shaver, PR (eds.). Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications. New York: Guilford Press. pp. 3–20. ISBN 1572300876.
20. Cheng, J. C., Wu, C. S., Yen, C. H. & Chen, C. Y. (2016). Tour leader attachment and customer citizenship behaviors in group package tour: The role of customer commitment. Asia Pacific Journal of Tourism Research, 21(6): 642–657.

21. Davis, J. L., Le, B. & Coy, A. E. (2011). Building a model of commitment to the natural environment to predict ecological behavior and willingness to sacrifice. *Journal of Environmental Psychology*, 31 (3): 257-265.
22. Drigotas, S. M., Safstrom, C. A. & Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(3), 509- 524.
23. Fairbairn, W. R. (1944). Endopsychic structure considered in terms of object-relationships. *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London: Routledge & Kegan Paul.
24. Fisher, R. J. (2016). Towards a social-psychological model of intergroup conflict. In Ronald, J., Fisher: A North American Pioneer in Interactive Conflict Resolution. Springer: Cham.
25. Jeffrey, S., Singh, J., Metcalf, L. E. & Danes PhD, J. (2014). The impact of consumer product package quality on consumption satisfaction, brand perceptions, consumer investment and behavior. *Journal of Applied Packaging Research*, 6(1), 4.
26. Kirkpatrick, L. A. (1994). The role of attachment in religious belief and behavior. *Advances in personal relationship*. London. 5: 239-256.
27. Lichtenstein, S., Fischhoff, B. & Slovic, P. (2016). Facts and fears: Understanding perceived risk. In *The Perception of Risk*. Routledge.
28. Marshall, A. (2022). *Principles of Economics*. Legare Street Press.
29. McIntyre, K. P., Mattingly, B. A., Lewandowski Jr, G. W. & Simpson, A. (2014). Workplace self-expansion: Implications for job satisfaction, commitment, selfconcept clarity, and self-esteem among the employed and unemployed. *Basic and Applied Social Psychology*, 36(1): 59-69
30. Mikulincer, M. & Shaver, PR. (2016). *Attachment in adulthood: structure, dynamics, and change*, edn 2. New York: Guilford Press.
31. Pappas, N. (2016). Marketing strategies, perceived risks and consumer trust in online buying behaviour. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 29(1): 92-103.
32. Rusbult, C. E., Martz, J. M. & Agnew, C. R. (1998). The Investment Model Scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5(4), 357-391.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی